

Ірина Блохіна

(Київ, Україна)

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ МОЖЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА
ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ МАЙБУТНІХ
ФАХІВЦІВ З УПРАВЛІННЯ НАВЧАЛЬНИМИ ЗАКЛАДАМИ**

У статті розглянуто проблему формування та вдосконалення професійної етики майбутніх фахівців з управління навчальними закладами. Автор наголошує на тому, що дотримання норм професійної етики керівниками є запорукою успішної та продуктивної управлінської діяльності, а її формування та вдосконалення – одним з основних завдань навчального процесу у ВНЗ. Розкриваються можливості вирішення зазначеної проблеми у системі вищої освіти.

Ключові слова: *майбутні фахівці з управління навчальними закладами, управлінська діяльність в галузі освіти, професійна етика, професійна мораль, етичні знання, формування та вдосконалення професійної етики, комплексний підхід.*

The article considers the problem of forming and improving professional ethics of future specialists in the field of education management. The author emphasizes that observance of professional ethics leaders is the key to a successful and productive management, and its development and improvement is one of the main tasks of teaching at the university. The possibility of solving this problem in higher education establishment is revealed.

Keywords: *future specialists in management educational institutions, management activities in the field of education, professional ethics, professional morality, ethical knowledge, development and improvement of professional ethics, integrated approach.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку України характеризується фундаментальними трансформаціями в усіх сферах життєдіяльності людей, які загострили проблему забезпечення високого рівня професійної підготовки управлінського персоналу, діяльність якого істотно впливає на ефективність роботи навчального закладу. Саме тому одним із найважливіших стратегічних завдань на сьогоднішньому етапі модернізації системи вищої освіти України є забезпечення якості підготовки фахівців з управління навчальними закладами на рівні міжнародних вимог.

Проблема професійної підготовки керівників освітянської галузі, які здатні поєднувати високу культуру та глибокі фундаментальні знання з умінням працювати в колективі, приймати рішення організаційного плану на різних рівнях професійної діяльності сьогодні є важливою і актуальною. Якість професійної діяльності фахівців з управління навчальними закладами залежить також і від моральних якостей особистості. Ними визначають стійкі прояви моральної свідомості в поведінці, вчинках та у вирішенні професійних завдань. Але фахівці з управління навчальними закладами здебільшого не мають відповідної професійної підготовки до управління. Тому витoki даної проблеми необхідно шукати саме у недосконалості професійної управлінської освіти.

Поширення гуманістичних тенденцій в освіті, зростання потреб суспільства у високо етичних фахівцях, здатних не лише до успішного виконання трудових завдань, але й до побудови відносин належного морального рівня, до усвідомлення морального значення професії, власного місця в ній, обумовили актуальність дослідження етичних аспектів професійної діяльності майбутніх фахівців з управління навчальними закладами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел засвідчив, що проблема професійної етики є актуальною і привертає увагу багатьох вчених. Зазначена проблема досліджувалась в працях С. Александрової, С. Анісімової, Л. Архангельського, В. Бакштановського, В. Блюмкіна, Н. Бенедиктова, М. Гольфмана, А. Гусейнова, О. Дробницького, Г. Дубова, Г. Зборовського, Л. Колберга, І. Кона, Л. Миримського, А. Опальова, М. Рудакевича, Х. Таба, Х. Хартшорна, Л. Хендри, С. Якобсона та інших.

Серед науковців немає одностайної думки щодо визначення професійної етики. Слід відмітити, що спочатку професійна етика виникає як явище буденної свідомості, яке на основі осмислення та узагальнення практики систематизується у вигляді кодексів (писаних та неписаних). В них закріплюються вимоги до змісту та результатів діяльності, а також до системи відносин, які виникають в процесі діяльності. Таким чином, виникає не лише

професійна етика як прояв моральної свідомості, а й наука про особливості професійної моралі.

Так, зокрема Г. Дубов та А. Опальов відносять професійну етику до галузей етичної науки, що «вивчає систему моральних норм і принципів, які діють у специфічних умовах взаємин людей певної професії» [9: 16]. При цьому вказується на специфічну дію загальноетичних та особливих норм професійної моралі, які існують у даній професійній групі та носять аналітико-рекомендаційний характер. Описану особливість професійної етики виділяє і С. Лаптенюк, підкреслюючи, що вона концентрує ті моральні норми, які визначають взаємовідносини представників саме цієї професії в конкретному історичному середовищі [5: 7].

М. Рудакевич підкреслює, що професійна етика не лише відображає специфіку професійної діяльності, а й сприяє вдосконаленню конкретних видів професійної діяльності, здійснює вплив на формування світогляду, моральної свідомості, активної життєвої позиції майбутніх фахівців. Виходячи з цього, професійну етику можна розглядати як «надійний інструмент соціального управління та орієнтир гідної власної поведінки» [10].

Ряд авторів присвятили свої роботи визначенню провідних моральних якостей для успішного виконання певної професійної діяльності: педагогічної (В. Дьяконова, В. Єфімов, І. Колеснікова, О. Кутєєва, В. Марищук, Є. Сахарчук), психологічної (С. Делікатний, Д. Комісаренко, Е. Носенко), правоохоронної (Г. Вітольнік, О. В'юшин, А. Кузнєцова, В. Кукушин, Л. Луцька) тощо.

У педагогіці накопичений достатній потенціал для вирішення наукових і практичних завдань, пов'язаних з проблемою формування професійної етики фахівця. Загальні теоретико-методологічні основи професійної підготовки фахівців у вищій школі представлені в роботах Л. Ведернікової, В. Бобрикова, О. Єлькіної, І. Зимньої, В. Лопаткіна, А. Маркової, Т. Паніної, С. Редліха, Т. Шамової тощо.

Загальні проблеми підготовки керівників та педагогічних працівників висвітлювали в своїх працях Л. Карамушка, В. Пікельна, Ю. Приходько, М. Савчин та ін. У працях вітчизняних дослідників розглядаються також проблеми управлінської діяльності та особливості підготовки до неї в умовах ВНЗ (С. Артюх, О. Бандурка, С. Бочарова, Г. Дмитренко, В. Луговий, О. Пономарьов, О. Романовський, Г. Щокін та ін.).

Проте, незважаючи на науковий інтерес до різних аспектів окресленої проблеми, нині бракує досліджень, у яких цілісно досліджувалася б проблема формування та вдосконалення професійної етики у майбутніх фахівців з управління навчальними закладами.

Мета статті полягає у дослідженні основних шляхів формування та вдосконалення професійної етики як однієї зі складових професійної підготовки майбутніх фахівців з управління навчальними закладами.

Виклад основного матеріалу. У нових економічних умовах розвитку суспільства управлінська діяльність, особливо в освітній сфері, потребує соціально-психологічного і педагогічного переосмислення та забезпечення оскільки суспільний розвиток вимагає суттєвих змін у професійному світогляді фахівців з управління навчальними закладами, який має поєднувати світогляд особистості та високий професіоналізм.

О. Лукашевич трактує управління освітою як "різновид соціального управління, діяльність суб'єктів управління по організації ефективного, цілеспрямованого функціонування і розвитку всіх рівнів освіти і системи освіти в цілому по наданню освітніх послуг громадянам у відповідності з навчальною метою і завданнями конкретного суспільства з урахуванням тенденцій розвитку світової освіти" [6: 7]. Досліджуючи основні підходи до розуміння управлінської діяльності в галузі освіти, ми погоджуємося з О. Лукашевич, яка вважає, що проблема управління в освіті має міждисциплінарний характер, вимагаючи опори на досягнення сукупності гуманітарних наук – психології, соціології, менеджменту.

Слід відзначити, що в Україні, як показало вивчення досвіду, довгий час не здійснювалася цілеспрямована підготовка керівників навчальних закладів. Спеціальна підготовка фахівців з управління навчальними закладами в нашій країні здійснюється порівняно недавно. Важливість професійної підготовки керівних кадрів освіти зумовила прийняття Постанови Кабінетом міністрів України про відкриття підготовки фахівців зі спеціальності 8.18010020 "Управління навчальним закладом", з 2000 року було запроваджено освітньо-кваліфікаційну характеристику магістра за зазначеною спеціальністю, що відповідає Державному стандарту вищої освіти і входить до її галузевої складової. У вищих навчальних закладах і закладах післядипломної освіти України почала здійснюватися підготовка магістрів з цієї спеціальності.

Підготовка майбутніх фахівців з управління навчальними закладами полягає в забезпеченні пріоритетності розвитку особистості, оволодіння знаннями як фундаментального, так і прикладного характеру; засвоєння загальнолюдських моральних принципів і норм, належного рівня моральної культури, виховання високих моральних і професійно-етичних якостей; самостійного орієнтування в нестандартних педагогічних ситуацій, здатності самостійно вирішувати етичні дилеми, що виникають в управлінській діяльності.

Саме тому, на нашу думку, визначальною характеристикою успішного управлінця в сучасних умовах духовного оздоровлення суспільства стає рівень сформованості професійної етики.

Формування та вдосконалення професійної етики майбутніх фахівців з управління навчальними закладами ми розглядаємо як цілеспрямований процес засвоєння знань, умінь і навичок, які зумовлюють розвиток моральної свідомості й самосвідомості, інших особистісних якостей. Основне завдання полягає в тому, аби сформувані у слухачів умінням розуміти соціальні стани і вчинки людини (в тому числі й власні), їх внутрішню детермінацію, а також спричинювані ними суперечливі аспекти гуманістичних цінностей. Інакше

кажучи, мета етичної освіти – допомогти зрозуміти причинно-наслідковий характер поведінки, її детермінацію в системі: цінність – вчинок – стан.

Отже, формування професійної етики в навчальному процесі повинно мати на меті:

- 1) засвоєння професійних етичних цінностей, принципів і норм, вмінь і навичок їх практичного застосування в управлінській діяльності;
- 2) індивідуальний моральний розвиток особистості управлінця;
- 3) формування суспільно-моральної мотивації професійної діяльності.

Основною особливістю морально-етичної освіти є те, що моральне пізнання ґрунтується на взаємодії емоційно-почуттєвої та інтелектуальної сфер при домінуванні першої. Така особливість зумовлена психологією сприймання моральних впливів як чуттєво-емоційних переживань людини. На думку Л.Виготського, самі по собі правила моралі в душі людини являють собою лише "систему суто словесних реакцій", абсолютно не пов'язаних із поведінкою. "Це буде у кращому разі "мотор, який не включений у дію механізму і приречений працювати марно" [1].

Виступаючи об'єктом пізнання, зміст етичних знань, усвідомлюється за такого підходу лише поверхово. З відомих у психології і педагогіці п'яти етапів засвоєння знань викладач реалізує в кращому разі лише один-два: сприймання і розуміння. Саме тому результативність традиційного підходу до освоєння професійної етики (у формі лекції, семінару) низька, хоч вони і можуть викликати зацікавленість слухачів.

Методи формування та вдосконалення професійної етики повинні розглядатися не лише як засоби засвоєння знань, формування вмінь і навичок. Їх освоєння є одним із завдань навчання, оскільки вони виступають засобами і формами професійної діяльності фахівця з управління навчальними закладами. Технологія процесу етичної освіти ситуативна, вона залежить від теми та її мети, а також від особливостей аудиторії. Форми навчальних занять слід комбінувати: лекція-бесіда, лекція-диспут; дебати; семінар-тренінг із моделюванням конкретних дій, ситуації. Їх можна доповнювати тестовими й

іншими методами самоаналізу й самооцінки, індивідуальною творчою роботою і роботою "в команді", відеотренінгом, елементами театральної педагогіки тощо [10].

Саме таким чином може відбутися своєрідна особисто (колективно) - професійна дослідницька робота розуму і почуттів, яка розвиває критичне мислення, сприяє розумінню глибинної суті професійно-етичних знань, забезпечує практичне застосування етичних принципів норм і правил для оцінки й практичного вирішення етичних проблем професійної діяльності.

Аналіз емпіричних досліджень останніх років показав досить вузький діапазон корекційно-розвивальних методів відносно професійно-етичних утворень майбутніх та діючих управлінців в системі освіти (Л. Долинська і В. Черевко, Я. Катюк, О. Лукашевич, М. Москальов, Д. Прасол, І. Співаковська, В. Теслюк, В. Хапілова та ін.) [2; 3; 6-8; 11-13]. Одним з популярних методів є розробка та проведення спецкурсів та спецсемінарів, які вміщують переважно лекційні та семінарські заняття, організацію самостійної роботи майбутніх та діючих управлінців. На думку І. Співаковської, даний метод корекційно-розвивальної роботи дозволяє виявити систему вимог, які забезпечують ефективність формування професійно-важливих характеристик спеціалістів. [11: 10].

На нашу думку, у змісті програм даних спецкурсів бракує практично орієнтованих занять, тобто відпрацювання переносу теоретичних знань у діяльнісну площину. І. Співаковська також наголошує на тому, що теоретичні аспекти навчання мають поєднуватися з практичними елементами занять. Позитивним в цьому контексті є опанування управлінцями технологіями внутрішньо-групової сенситивності, комунікативної компетентності, побудови міжособистісних відносин, групової творчості та інноваційних процесів, реалізації групових задумів.

Дослідники та практики часто використовують активні методи навчання для формування та вдосконалення професійної етики майбутніх фахівців з управління навчальними закладами. Даний тип навчання або тренінгові заняття

передбачають спеціально організовану інтенсивну взаємодію учасників малої групи, результатом якої виступають позитивні зміни професійно-важливих властивостей.

Саме тому, розробляючи програму із формування та вдосконалення професійної етики майбутніх управлінців необхідно застосувати комплексний підхід, який включає три напрямки: перший спрямований на теоретичну психолого-педагогічну підготовку, другий являє собою тренінг, спрямований на корекцію рівня сформованості предмету дослідження, третій напрямок направлений на комунікативну підготовку, яка реалізується через науково-практичний семінар [12: 11-12].

Визначаючи основні засоби реалізації програми із формування та вдосконалення професійної етики майбутніх фахівців з управління навчальними закладами, на нашу думку, слід використовувати проблемно-пошукові методи та засновані на них активні форми навчання до яких належать проблемні лекції, психологічний практикум, проблемні семінарські заняття із впровадженням групових дискусій, аналізу управлінських ситуацій, рольових ігор, соціально-психологічного тренінгу, індивідуальних творчих завдань тощо.

На проблемних лекціях викладається теоретичний матеріал, який включає аналіз основних понять, умов формування професійно-етичних властивостей майбутніх фахівців. Психологічний практикум спрямований на забезпечення пізнання респондентами своїх індивідуально-психологічних особливостей, необхідних для успішної професійної діяльності. В процесі проведення проблемних семінарських занять завдання спрямовуються на формування у майбутніх спеціалістів умінь та навичок самостійно працювати з літературою, обґрунтовувати інноваційні підходи до управлінської діяльності.

Висновки. Отже, пошук та відбір ефективних психолого - педагогічних методів, упровадження прогресивних освітніх технологій забезпечить професійну підготовку фахівців з управління навчальними закладами, яка відповідатиме сучасним вимогам. Будь-яка програма розвитку професійної етики майбутніх фахівців з управління має використовувати можливості

навчального процесу ВНЗ, що передбачає зміну рольових функцій студента та викладача, які переходять на рівень суб'єкт – суб'єктної взаємодії, стають партнерами у діяльності, спрямовуючи свою спільну діяльність на результат – оволодіння професійної компетентністю, складовою якої є професійна етика фахівця [4: 38]. Все це видається можливим за умов поєднання, взаємодоповнення професійного та особистісного свідомого зростання, забезпечення мотивації неперервного саморозвитку, сприяння самопізнанню і самосприйняттю власної особистості, креативності у провідних сферах життя, в якій органічно поєднуються індивідуальні якості особистості та нормативні вимоги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Под ред. В. В. Давыдова. – М.: Педагогика-пресс, 1999. 536 с.
2. Долинська Л. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх менеджерів: навчально-методичний посібник / Л. В. Долинська, В. П. Черевко // За заг. ред. канд. пед. наук О. А. Кузьменка. – К.: Логос, 2001. – 96 с.
3. Катюк Я. Л. Розвиток професійної самосвідомості керівників професійно-технічних навчальних закладів у процесі підвищення кваліфікації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / Я. Л. Катюк. – Київ, 2009. – 18 с.
4. Коротаева Е. В. Хочу, могу, умею! Обучение, погруженное в общение / Е. В. Коротаева – М.: "КСП", Институт психологии РАН, 1997. – 224 с. – С. 38.
5. Лаптенюк С. Г. Особенности профессиональной этики и ее роль в нравственном развитии личности: автореф. дис. на соискание научн. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / С. Г. Лаптенюк. – Мн, 1983. – 17 с. – С. 7.
6. Лукашевич О. М. Психологічні умови гуманізації управлінської діяльності в загальноосвітній школі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / О. М. Лукашевич – К., 1999. – 19 с.

7. Москальов М. В. Психологічні умови підготовки майбутніх менеджерів до управління змінами в організації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / М. В. Москальов. – Київ, 2009. – 19 с.
8. Прасол Д. В. Психологічні засади підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до прогностичної діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / Д. В. Прасол. – Київ, 2009. – 19 с.
9. Профессиональная этика сотрудников правоохранительных органов: Учебное пособие / Под ред. Г. В. Дубова и А. В. Опалева. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: «Щит-М», 1998. – 424 с. – С. 23.
10. Рудакевич М. І. Професійна етика державних службовців: теорія і практика формування в умовах демократизації державного управління: Монографія / М. І. Рудакевич – Т.: Вид-во АСТОН, 2007. - 398 с.
11. Співаковська І. О. Соціально-психологічні особливості управлінської діяльності та особливості керівників ліцеїв: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філософії у галузі психології: спец. 09.00.01 "Онтологія, гносеологія, феноменологія" / І. О. Співаковська. – Київ, 2006. – 18 с.
12. Теслюк В. М. Психологічні засади формування індивідуального стилю професійно-педагогічного спілкування у майбутніх викладачів вищого аграрного навчального закладу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / В. М. Теслюк. – Київ, 2007. – 20 с. – С. 11-12.
13. Хапілова В. П. Психологія формування конкурентоздатності майбутніх менеджерів організацій: Монографія / В. П. Хапілова – Запоріжжя: Просвіта, 2007. – 220 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Блохіна Ірина Олександрівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології і педагогіки Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут".